

"ilmaisemaan epäselviäkin ajatuksia". Tällaisen avoimuuden kaikkinaista hyödyllisyyttä voi hiukan epäillä nykyisessä tiedontulvassa.

MARJA HOLMILA

RIITTA HAVERINEN & LEILA SIMONEN & IRMA KIIKKALA  
(TOIM.)  
KOHTAAMISIA SOSIAALI- JA TERVEYSALAN AREENOILLA  
RAPORTEJA 221  
STAKES 1998

## HUUMEHUOLIA KOULUYHTEISÖSSÄ

Viime vuosina Suomessa on puhuttu ja kirjoitettu paljon huumeiden käytön yleistymisestä. Tässä huolen ilmapiirissä Ilta-Sanomien lööpit 17. ja 18. lokakuuta 1996 sävähdyttivät sekä kansalaisia että viranomaisia: "Oppilaiden liiga pyöritti valtavaa huumeakauppaa", "Koululaisliiga pani huumevoitot viinaan, naisiin ja matkoihin". Lööppien taustalla oli helsinkiläisen Vallilan ammattikoulun paljastuminen poliisitutkimuksissa osaksi huumeiden kaupan ja välityksen vyyhteä. Lööpit olivat puhuttelevia (ja lehteä myyviä), koska ne liittivät yhteen kaksi yleensä erillisinä pidettyä maailmaa, koulumaailman ja huumeiden maailman.

Yksi mediajulkisuuden seurauksista oli se, että Vallilan koulu esitti Stakesille pyynnön tutkia tapausta; lopulta tutkimuksesta kehittyi Stakesin alkoholipoliittisen tutkimusyksikön ja Helsingin kaupungin yhteinen hanke. Siitä syntynyt Huumeet ja kouluyhteisö -tutkimus merkitsee uutta avautusta suomalaisessa huumeetutkimuksessa.

Tähän asti tutkimuksissa on selvitetty mm. huumeiden käytön yleisyyttä, huume politiikan vaihtoehtoja ja mielipideilmaston kehitystä. Huumeet ja kouluyhteisö -tutkimus sisältää nämä kaikki näkökulmat, mutta sen artikkelien ytimessä on yhteisötaso: Mitä huume kysymystä määrittävän julkisen keskustelun, yleisten huume strategioiden määrittelyjen ja nuorten huumeiden käytön yleistymisen leikkauspisteessä olevassa kouluyhteisössä tapahtuu? Mitä huumeet ja niiden ongelmaksi muodostuminen yhteisössä tarkoittavat? Tällainen yhteisön ja paikallistason painotus on selvästi korostumassa muussakin päihdetutkimuksessa ja myös päihdepolitiikassa.

Raportin alaotsikossa tekijät kutsuvat tutkimustaan konstruktionistiseksi. Sosiaalisten ongelmien konstruktionistisen tutkimustavan perusidea on se, että mitkään asiantilat eivät sinänsä ole sosiaalisia ongelmia, vaan tulevat sellaisiksi vasta kulttuuristen ja julkisten mää-

rittelyprosessien myötä. Mitattavissa olevia haittoja ratkaisevampaa on tällöin asioista kannettu julkinen huoli. Suomen huume kysymys on tästä hyvä esimerkki: kansainvälisten vertailujen mukaan huumeiden käyttö on meillä vähäistä, mutta sitä pidetään kuitenkin vakavana sosiaalisena ongelmana. Huumeet ja kouluyhteisö -tutkimus tekee tätä liioittelulta näyttävää huumehuolta ymmärrettäväksi. Se osoittaa, että vaikka ongelma on määrällisesti pieni, se voi silti aiheuttaa yhteisötasolla, esim. koulussa, kipeää psykologista ja sosiaalista huolta ja hätää.

Konstruktionistisen tutkimuksen parhaiden perinteiden mukaisesti Huumeet ja kouluyhteisö -tutkimuksessa käytetään monia erilaisia analyysitapoja ja eritellään monia eri aineistoja. Aluksi Leena Waresell ja Raija Ahtola kuvaavat konkreettisesti tapahtumien kulkua Vallilan koulussa: kuinka koulun henkilökunta havahtui huomaamaan huumeongelman, miten suuri julkisuus vaikutti koulun toimin-

taan ja ilmapiiriin ja miten ongelmia vähitellen alettiin ottaa haltuun. Kuvauksessa huomiotani kiinnittivät kouluterveydenhuollon suuri panos prosessin kaikissa vaiheissa sekä se, kuinka sitkeästi monet koulun piirissä pyrkivät kieltämään huumeongelman olemassaolon. Warsellin ja Ahtolan artikkelin jälkeen Jaana Jaatinen paneutuu Vallilan koulun henkilökunnan ja oppilaiden keskuudessa keräämäänsä haastatteluaineistoon; Jaatisen erittelyä tarkastelen yksityiskohtaisesti tuonnempana.

Tämän jälkeen Vallilan tapaus kontekstoidaan erittelemällä huumeekysymysten saamaa mediajulkisuutta ja tutkimustietoja helsinkiläisnuorten päihteiden käytöstä. Olavi Kaukonen ja Matti Halmeaho analysoivat lehtien huumeusainekirjoittelua syksyllä 1996 yleensä ja Jaana Jaatinen sitä, miten erityisesti Ilta-Sanomien lokakuussa 1996 käsitystä "huumeekoulusta". Yhdessä Jukka Jokelan kanssa Olavi Kaukonen tutkii helsinkiläisten toisen vuosikurssin lukio- ja ammattikoululaisten (keskimäärin 18-vuotiaiden) huumeiden ja muiden päihteiden käyttöä keväällä 1996 kerätyn Kouluterveys -96 -kyselyaineiston valossa. Sen mukaan kannabiksen käyttö on poikien keskuudessa yleisempää kuin tyttöjen keskuudessa ja ammattikoululaisten keskuudessa yleisempää kuin lukiolaisten keskuudessa. Koko aineistossa ilmoitti kannabista kokeilleensa 28 prosenttia vastaajista, ns. kovia huumeita 2-4 prosenttia vastaajista; valta-päihde nuorten keskuudessa on kuitenkin edelleen alkoholi.

Raportin päättää Olavi Kaukonen artikkeli, jossa hän arvi-

oi huumeusainetoimikunnan viime vuonna hahmotteleman valtiollisen huumeusainestrategian (Kaukonen kutsuu sitä "yhteisöllistävaksi strategiaksi") sisältöä ja pohtii sen vaihtoehtoja. Artikkelin on julkaistu Yhteiskuntapolitiikka-lehden numerossa 2/98; raportissa se jää irralliseksi muusta kokonaisuudesta. Luen Kaukonen erittelyn perussanomaksi raportin aiheen kannalta sen, että kouluyhteisön huumeongelmia ei pidä lähteä ratkaisemaan huumeusainetoimikunnan linjausten perusteella: ne johtaisivat ojasta allikkoon.

#### JULKISUUDEN MAHTI

Vallilan koulun terveydenhuoltohenkilöstö sai jo syksyllä 1993 selville, että jotkut oppilaat polttavat hasista. Seuraavina vuosina tiedot ja havainnot huumeiden käytöstä lisääntyivät, ja keväällä 1996 kouluun perustettiin päihde-työryhmä. Mutta vasta Ilta-Sanomien rajut reportaasit lokakuussa 1996 lopettivat ongelman vähättelyn koulussa ja saivat toimenpiteet toden teolla käyntiin. Vasta mediajulkisuuden kautta henkilöstölle paljastui, että koulussa oli paitsi huumeiden käyttäjiä myös huumeiden kauppaajia.

Tapaus on mainio esimerkki joukkotiedotuksen vallasta antaa puheenaiheita, luoda moraalista paniikkia ja määritellä sosiaalisia ongelmia nyky-yhteiskunnassa, ja Huumeet ja kouluyhteisö -raportti taustoitaa ja erittelee sen perinpohjaisesti.

Olavi Kaukonen ja Matti Halmeaho analysoivat Helsingin Sanomien, Iltalehden ja Ilta-Sanomien huumeusaine-

kirjoittelua syksyllä 1996. He selvittävät, minkä alojen asiantuntijoita kirjoituksissa kuultiin, miten huumeekysymystä määriteltiin ja millaisia keskusteluketjuja ja -rypäitä aineistossa esiintyi. Eniten huumeekysymyksestä kirjoitti HS (62 kirjoitusta), selvästi vähiten I-S (24 kirjoitusta). Yhteensä tutkijat löysivät 5 kuukauden ajalta 137 kirjoitusta eli noin yhden päivää kohti; 80 prosenttia kirjoituksista käsiteli kotimaan huumeasioita ja -tapahtumia. (Kaikkia lehdistöaineiston keräämistä suunnittelevia tutkijoita kiinnostanee tieto, että Sanomalehtien Ilmoitustoimiston [SITA, nykyisin Oy Observer Finland Ab] kokoamasta aineistosta puuttui noin 2/3 tutkijoiden löytämistä kirjoituksista!) Merkittävintä ja näyttävintä huumeikirjoittelua hallitsi molemmissa iltapäivälehdissä poliisin mielipide, Helsingin Sanomissa kuultiin erityisesti terveydenhoidon asiantuntijoita. Sosiaalipoliittisena ongelmana huumeekysymys ei tematisoitunut aineistossa lainkaan. Tyyppillisin huumeikirjoitus oli lyhyt uutisointi ilmi tulleesta huumeusainerikoksesta ja sen oikeuskäsittelystä eli tarina rikoksesta ja siitä saadusta rangaistuksesta.

Perustulokset eivät yllätä. Tiukka kontrollipoliittinen näkemys on havaittu suomalaisen huume keskustelun perusjuonteeksi aikaisemmissakin tutkimuksissa. Olisikin ollut kiinnostavaa, jos tutkijat olisivat tarkemmin katsoneet, löytyisikö aineistosta merkkejä täyskielto ja kriminalisointi -ajattelun hegemonian murtumisesta. Nyt he menettelevät päinvastoin: tekevät mielestäni ylitulkintoja väittäessään kont-

rollipoliittisen ajattelun ylival-  
lan olevan entistä suuremman.

Vallilan ammattikoulun oppi-  
pilaiden huumeiden käyttö ja  
kauppa oli yksi Kaukosen ja  
Halmeahon tutkimien kirjoitte-  
lun keskeisistä teemoista. Seu-  
raavassa artikkelissa Jaana  
Jaatinen ottaa ”lähilukuun”  
viisi Vallilan tapausta käsitel-  
lyttä kirjoitusta ja erittelee sitä,  
millaisin diskursiivisin kei-  
noin koulun huumeongelma  
kirjoittelussa tuotettiin. Ana-  
lyysin keskiössä on kolme Ilta-  
Sanomien suurta juttua, joista  
muodostui ”jatkokertomus”.

Ilta-Sanomien kirjoittelussa  
Vallilan ammattioppilaitos  
konstruoituu ”huumekouluk-  
si” ja ”huumeliigan pääkontto-  
riksi”, vaikka tosiasiaa se oli  
vain yksi paikka monista, jois-  
sa kauppaa käytiin. Poliisi oli  
keskeinen tietolähde ja aukto-  
riteetti myös tässä tapaukses-  
sa. Poliisilta saadut faktat myy-  
tyjen aineiden määristä ja  
myyntivoitoista tuovat kirjoit-  
teluun vakuuttavuutta, ja poliisi  
esitetään itsestään selvänä  
asiantuntijana sekä omalla että  
koulun toiminta-alueella. Nuoret  
sen sijaan leimautuvat huume-  
jengiksi tai jopa huumeliiga-  
gaksi. ”Huumeongelma ei si-  
joitu sosiaalipoliittisten tai  
nuorisoa koskevien ongelmien  
maailmaan, vaan bisneksen ja  
rikosten kielimaailmaan –  
Kyseessä on uhkaava jengi,  
huumeliiga. Meistä selkeästi  
erottuva, erillinen joukkio iäl-  
tään nuoria ihmisiä” (s. 129).  
Tällainen tarina ei mitenkään  
helpota huumeongelmien ym-  
märtämistä, vaan pikemmin ti-  
hentää niiden ympärillä leiju-  
vaa pelkoa ja mystiikkaa.

Jaatisen artikkeli on perus-  
teellista työtä, joka mielestäni  
välttää hyvin tällaista analyysia  
vaanivan ”paremmintietä-

misen” sävyn. Alkuperäiset  
lehtikirjoitukset ovat artikke-  
lin liitteenä. Näin lukijalla on  
mahdollisuus tehdä niistä omia  
tulkintojaan ja verrata niitä tut-  
kijan tulkintoihin.

#### KOULUTYÖ JA HUUMEET

Raportin ehdoton ydin on Jaana  
Jaatisen artikkeli ”Huumei-  
ta koulussa – katkoksia vuoro-  
vaikutuksessa”. Siinä Jaatinen  
paneutuu siihen, millaisena  
Vallilan ammattikoulun henki-  
lökunta ja oppilaat haastattelu-  
puheessaan esittävät koulun  
huumeongelman, sen sisällön,  
tunnistamisen mahdollisuudet  
ja ratkaisukeinot. Analyysissa  
tarkastellaan sekä sitä, miten  
asioita kuvataan, että sitä, mil-  
laista sosiaalisen vuorovaiku-  
tuksen kenttää noilla kuvauk-  
silla hahmotetaan. Haastatte-  
lupuheen erittelyn rinnalla  
kuuluu koko esityksen ajan  
tutkijan ääni: Jaatinen kiinnit-  
tää pienin kysymyslausein ja  
kommentein lukijan huomiota  
siihen, että on olemassa muun-  
kinlaisia huumeongelman  
konstruoinnin mahdollisuuksia  
kuin ne, jotka korostuivat  
haastatteluissa. Aineistona on  
24 aikuisen (opettajia, terveyden-  
hoitajia, koululääkäri, kuraattori,  
rehtori ja vararehtori) ja 20 oppilaan  
keväällä 1997 tehdyt haastattelut,  
ja analyysin pääpaino on aikuisten  
haastatteluissa. Oppilaiden  
näkemystä Jaatinen referoi  
artikkelinsa lopussa lähinnä  
luodakseen kontrastia aikuisten  
näkemyksille; artikkelin  
anti jää tältä osin kuitenkin lai-  
haksi.

Olennoisimmaksi huumeon-  
gelman kuvaukseksi nousee  
aikuisten haastatteluissa huumeiden  
käytön näkemisen ja

tunnistamisen vaikeus. Jaati-  
nen heittääkin heti erittelynsä  
alussa tiukan kysymyksen:  
kuinka on mahdollista, että  
nuori voi ajautua huumeiden  
välittäjäksi tai käyttäjäksi ”il-  
man, että sitä mitenkään havai-  
taan –– ilman että joku pysäyt-  
tää hänet ja kysyy, mitä hänen  
elämässään tapahtuu”.

Kysymykseen voi vastata  
viittaamalla huumeiden käytön  
ja välityksen laittomuuteen ja  
kulttuuriseen vierauteen suoma-  
laisessa yhteiskunnassa:  
nuorilla on hyvät syyt yrittää  
pitää huumeisiin liittyvä toi-  
minta näkymättömissä. Mutta  
Jaatisen mukaan huumeiden  
käytön näkemisen ja tunnistami-  
sen vaikeus johtuu myös  
koulun vuorovaikutuskäytän-  
nöistä. Jaatinen puhuu kommu-  
nikaation katkoksesta oppi-  
laiden ja opettajien välillä.  
Opettajat tarkkailevat oppilai-  
den käyttäytymistä ja tekevät  
havaintoja, jotka synnyttävät  
heissä epäilyjä, että tuo oppilas  
saattaa käyttää huumeita, mut-  
ta varmoja asiasta he eivät voi  
olla. Tarkkailun, havainnoin-  
nin, epäilyn ja epäroinnin käy-  
tännöt kohtelevat oppilasta ob-  
jektina ja synnyttävät kommu-  
nikaation katkoksen. Nuorta it-  
seään ei pysähdytä kuuntele-  
maan ja hänen elämäntilan-  
teensa jää opettajille vieraaksi.  
Epäily huumeiden läsnäolosta  
nuoren elämässä katkoo kommu-  
nikaatiota juuri silloin, kun  
nuorella voisi olla erityistä tar-  
vetta läheisempään aikuissuh-  
teeseen.

Artikkelinsa lopussa Jaati-  
nen muotoilee sanomansa vielä  
terävämmin. Hän kyseenalais-  
taa koko päihdekeskeisen toi-  
mintatavan eli pyrkimyksen  
tunnistaa huumeiden kanssa  
tekemisissä olevat oppilaat. Se  
johtaa helposti siihen, että kai-

kenlaiset nuorten ongelmat ja erikoisuudet – huono koulu-  
menestys, väsymys, makean  
näkö, poissaolot jne. – aletaan  
liittää huumeisiin. Päihteiden  
käytön tarkkailun ja tunnistami-  
sen tilalle Jaatinen perään-  
kuuluttaa kouluun toimivam-  
pia aikuissuhteita. Niiden ta-  
voitteena olisi auttaa näke-  
mään, mitä nuoren elämässä  
kokonaisuudessaan tapahtuu,  
ja tukea häntä vaikeuksissa.  
Vastaavia ajatuksia on viime  
aikoina esittänyt Stakesin pii-  
ristä myös Matti Rimpelä.

Jaatinen analyysiä lukiessa-  
ni kirjoitin raportin marginaa-  
liin: ”nuorten sosiaalinen tausta!”  
Tarkoitin muistiinpanolani  
sitä, että kommunikaation  
katkos, opettajien vaikeus ot-  
taa todella selvää siitä, mitä  
nuorten elämässä tapahtuu,  
saattaa liittyä myös opettajien  
ja ammattikoulun oppilaiden  
väliseen sosiaaliseen ja kult-  
tuuriseen etäisyyteen.

Tätä kysymystä sivutaan  
Jaatinen artikkelissa, kun hän  
kuvaa haastattelemiensa ai-  
kuisten puhetta koulun ”oppi-  
lasaineksesta”. Haastatteluis-  
sa tuli esiin vahva tietoisuus  
siitä, että oppilaiden koulutuk-  
sellinen tausta on usein vaati-  
maton ja heidän kotioloinsa vai-  
keita. Ongelmia kohtaan il-  
maistiin ymmärtämystä, mutta  
samalla koettiin, että koulun  
henkilökunnalla ei juuri ole  
resursseja eikä keinoja ottaa  
niitä koulun arjessa huomioon.  
Herkkyys oppilaiden ongel-  
mille ja sosiaalityö eivät kuulu

koulun viralliseen toimenku-  
vaan ja tavoitteistoon, ja ope-  
tussuunnitelmat raamittavat  
koulutyötä tiukasti. ”Vastak-  
kain ovat opetus ja sen vaati-  
mukset ja toisaalta oppilaat ja  
heidän erilaisuutensa vaati-  
mukset. – Jos opetus määrit-  
tyy tiedon tai ammatillisen  
osaamisen siirtämiseksi, niin  
sosiaaliset ongelmat ovat häiri-  
öitä, joiden käsittelyyn ei ole  
varattu aikaa, keinoja eikä voi-  
mavaroja” (s. 68).

Koulun toimenkuvasta ja  
opettajien ammatillisuuden si-  
säällöstä johtuvien vaikeuksien  
lisäksi ”kommunikaatiokat-  
koksessa” voi olla kyse myös  
vaikeudesta ylittää erilaisten  
todellisuuksien välinen kult-  
tuurinen kuilu. Onko keski-  
luokkaisille opettajille mah-  
dollista ymmärtää sosiaalisesti  
ja kulttuurisesti toisenlaisissa  
oloissa kasvaneita nuoria ja  
päinvastoin? Löytyykö yhtei-  
nen kieli, vai jäävätkö opetta-  
jille lopulta toimintamahdolli-  
suudeksi vain tarkkailu, kurin-  
pito ja rankaisu? Tämä kult-  
tuurisen ymmärrettävyyden ja

hyväksyttävyyden ongelma  
koskee tietysti kaikkea  
(terveys)kasvatusta ja (päih-  
de)valistusta. ”Välillä naurat-  
taa ne tosi äklöt esimerkit mitä  
siellä on tehty; täysin väärällä  
tavalla tehty, ne antaa niin hu-  
vittavan kuvan”, luonnehti  
eräs Jaatinen aineiston nuori  
valistuksen sisältöä.

Näihin koulun huumetyön  
”reuna-aiheisiin” olisin toivo-  
nut Jaatinen kiinnittävän  
enemmän huomiota. Nyt hänen  
analyysinsä etenee, konstruk-  
tionistiselle tutkimusotteelle  
uskollisena, aineistokeskei-  
sesti, haastattelupuheen tee-  
moja seuraten. Kontekstien  
laajempi pohdinta ja erittely  
auttaisi niin tässä kuin konst-  
ruktionistisessa tutkimuksessa  
yleensäkin paremmin ymmär-  
tämään, miksi toimitaan kuva-  
tulla tavalla, ja ehkä pienentäi-  
si vaaraa, että joku kokee tutki-  
jan analyysin epäoikeudenmu-  
kaiseksi ja (koulun) realitee-  
teista piittaamattomaksi ”pa-  
remmintietämiseksi”.

MATTI PIISPA

JAANA JAATINEN & OLAVI KAUKONEN  
& LEENA WARSELL & MATTI HALMEAHO  
& RAIJA AHTOLA  
HUUMEET JA KOULUYHTEISÖ  
KONSTRUKTIONISTINEN TAPAUSTUTKIMUS  
TUTKIMUKSIA 91  
STAKES 1998